

Undervisningsmateriale til filmen *Hvidstengruppen – De efterladte*

Af Lisbet Svanøe

Til læreren

Hvidstengruppen – De efterladte er en selvstændig fortsættelse af filmen *Hvidstengruppen* (2012) og er baseret på virkelige historiske begivenheder og øjenvideberetninger. Derfor ville den umiddelbare indgangsvinkel til at arbejde med filmen i undervisningen være den historiefaglige, men filmen tematiserer universelle begreber som ondskab, mening, tro og håb, som ikke kun er relevante i den historiske kontekst, men i høj grad også i dag, og materialet fokuserer derfor på refleksioner over disse temaer.

Dette er gjort ud fra et didaktisk synspunkt, der er inspireret af Wolfgang Klafkis kritisk-konstruktive didaktik og forståelse af, hvad (ud)dannelse er. Dannelse opnås ved, at man igennem undervisningen til hver en tid holder sig problemer for øje, der både er historiske, eksisterer i nutiden og også skal løses i fremtiden. Historien skal altså formidles i nutiden for at skabe indsigt og medansvar til at løse problemer i fremtiden.

Undervisningen skal desuden føre til, at eleverne opnår demokratiske evner til kritik, selvkritik, argumentation og empati – altså lærer at håndtere kontradiktoriske situationer og bevarer åbenhed for forskellige mulige livsindstillinger og -situationer¹. Derfor har dette undervisningsmateriale fokus på, at eleverne forholder sig åbent reflekterende overfor de temaer, de bliver præsenteret for, og at de forsøger at se dem fra flere perspektiver.

Materialet er tænkt som et materiale, der kan anvendes enten i dansk eller tværfagligt mellem flere fag. Man kan fx begynde i historieundervisningen, hvor eleverne får basisviden om 2. verdenskrig, besættelsen og den danske modstand, for derefter at arbejde tværfagligt med filmen i fx dansk, religion, historie og/eller samfundsfag. Det kan anvendes i folkeskolens 8.- 10. klasse og de gymnasiale uddannelser og HF. Materialet er blot et forslag til, hvordan undervisningen kan gribes an. Der kan plukkes i det, og det kan differentieres og omarbejdes efter behov.

Opgaverne skifter mellem at skulle løses enkeltvis, i par og i grupper. Der er lagt vægt på at både mundtlighed og skriftlighed trænes. Nogle opgaver lægger vægt på diskussion og argumentation, hvorimod andre er meddigtningsopgaver, der lægger op til kreativitet, fantasi og indlevelse.

Strukturen i undervisningsforløbet

Forarbejde/Før filmen: Introduktion til filmens overordnede tema 'Ondskab'; Hvad er ondskab? Hvorfor findes der ondskab? Hvordan *begriber* vi ondskab?

Arbejde med filmen/Filmen: Opgaver, der med udgangspunkt i filmens scener behandler temaerne ondskab, mening, tro og håb.

Efterarbejde/Efter filmen: Opgaver, der kontekstualiserer og perspektiverer; eksempler på nutidige problemstillinger og/eller -løsninger, der behandler temaet ondskab. Hvordan kan vi *gribe ind* overfor ondskab?

¹ Klafki, W. (2001). *Dannelsesteori og didaktik – nye studier*, Forlaget Klim

Før filmen

Inden I tager hul på temaet "ondskab", og særligt hvis I ikke har set filmen *Hvidstengruppen* (2012), kan det være en god idé at opsummere de hændelser, der ligger forud for handlingen i denne film. Det kan I fx gøre ved at benytte hjemmesiden, der hører til filmen fra 2012 og læse om Hvidstengruppen under fanebladet "[Historisk](#)". Her finder I også optagelser med Tulle og Gerda, som I evt. kan se efter arbejdet med *Hvidstengruppen – De efterladte*.

Opgave 1

- Se [trailer](#) til filmen og stop den ved ca. 1:52 min., hvor Gudrun siger "Hvordan kan mennesker være så onde?"
- Del jer op i firemandsgrupper. I skal nu brainstorme om, **hvad** ondskab er og **hvorfor** nogle mennesker er eller bliver onde. Brug ca. 5 minutter på "hvad" og 5 på "hvorfor". Sørg for at hvert enkelt gruppe medlem bidrager til jeres brainstorm.
- Saml op i klassen og skriv jeres input på tavlen eller fx på en fælles padlet², der kan redigeres. I skal vende tilbage til svarene igen i næste opgave.

Hvad er ondskab?

Ondskab og eksistensen af ondskab har beskæftiget mennesket i flere tusind år og mange sociologer, psykologer, filosoffer, teologer og lignende har forsøgt at forklare og forstå, hvorfor ondskab eksisterer for dermed at finde måder, hvorpå vi som menneskehed kan håndtere ondskab. Som den norske filosof Arne Johan Vetlesen formulerer det, så må vi *begribe* ondskaben for at kunne *gribe ind* overfor den.³ I det følgende vil I læse om fire mulige måder at beskrive ondskab på:

En af de filosoffer, der beskæftigede sig med den ondskab, der kom til udtryk under 2. Verdenskrig, var filosofen Hannah Arendt. Hun var både tysker og jøde og flygtede sammen med andre intellektuelle fra Tyskland og nazisternes regime til først Frankrig og siden USA. Mange år efter krigen overværede hun processen mod krigsforbryderen Adolf Eichmann og ud fra, hvad hun hørte ham sige og fortælle om sine ugeringer udviklede hun en tese om, at den ondskab, han udøvede, var en *banal ondskab*.⁴

Banal ondskab er kort sagt ansvarsfralæggelse og misforstået pligtfølelse i en bureaukratisk stat, hvilket vil sige, at en person handler banalt ondt, når h*n fx handler på statens vegne, varetager og overholder love, der skader andre mennesker. Et menneske, der handler banalt ondt, parerer blot ordrer og er så at sige blevet "blind" for, at det har med mennesker at gøre. Andre mennesker er blot brikker, der skal passe ind i eller i værste fald elimineres fra samfundet.

Den banale ondskab kan ofte forbindes med *kollektiv ondskab*. *Kollektiv ondskab* er når flere mennesker i et samfund (eller fællesskab) udøver den samme form for ondskab, som fx jødeforfølgelsen i Nazi-Tyskland. Ligesom med den banale ondskab er kollektiv ondskab oftest en konsekvens af lydighed overfor en form for autoritet, som fx kan være en person, en religion eller noget mere ukonkret som fx fædrelandet eller ens nationalitet. Men selvom ondskaben er kollektiv, udøves den ikke nødvendigvis af flere personer på samme

² padlet.com eller find den via skoletube.dk

³ Vetlesen, A. J. (2017). Om ondskab, Klim

⁴ Arendt, H. (1992). Eichmann in Jerusalem, Piper.

tid, men kan udøves af enkeltpersoner som blot har samme fælles udgangspunkt som andre, der udøver lignende ondskab på andre tidspunkter.

Som modsætning til den kollektive ondskab står den *individuelle ondskab*, dvs. en ondskab som bliver udøvet af en enkelt person og som er motiveret af noget, der foregår i denne person. Et ekstremt eksempel på et menneske, der udøver individuel ondskab, kan være en seriemorder. H*n er motiveret til at dræbe af noget personligt, der ikke udspringer af en lovgivning eller lignende. Motivationen kan nogle gange være svær at forstå for andre end udøveren selv.

Den individuelle ondskab og *dæmonisk ondskab* ligner hinanden uden dog helt at være det samme. *Dæmonisk ondskab* er det, man kunne betegne som rendyrket ondskab, hvor et menneske "bevidst og med vilje påfører et andet menneske smerte og lidelse mod offerets vilje [...]" (Vetlesen, 2017) og – bør det tilføjes – finder fornøjelse ved det. Dæmonisk ondskab er ondskab, der udføres blot fordi den er ond.

Umiddelbart kan disse fire mulige beskrivelser af ondskab virke let forståelige og nemme at anvende for at inddele og forstå, hvilke typer af ondskab, man har med at gøre. Det er dog ikke altid helt så enkelt. Hvad med fx en torturbøddel, der i en krigssituation med tortur forsøger at få informationer fra en krigsfange for at redde andre? Er h*n dæmonisk ond eller banal ond? Er det individuel eller kollektiv ondskab? H*n parerer måske blot ordrer for samfundets skyld og finder ikke nødvendigvis fornøjelse ved det? Og hvad med et menneske som Hitler? Hvilken form for ondskab udøvede han?

Opgave 2

- Gå sammen i grupper igen og find jeres brainstorm fra Opgave 1.
- Prøv at inddele hele klassens inputs i banal, kollektiv, individuel og/eller dæmonisk ondskab. Måske skal nogle af svarene stå flere steder.
- Diskuter undervejs, hvad der taler for og imod at noget skal stå det ene eller andet sted. Argumenter for jeres holdninger og find frem til en samlet inddeling og begrundelse.
- Fremlæg jeres inddeling og begrundelser for resten af klassen.

Med disse fire måder at beskrive ondskab på, skal I nu prøve at begribe den ondskab, som I får at se i mange afskygninger i filmen *Hvidstengruppen – De efterladte*. Læg mærke til, hvilke typer af ondskab, der er tale om i de forskellige scener. Skriv stikord undervejs.

Filmen

I det følgende skal I arbejde med forskellige opgaver, der ud fra scener i filmen behandler temaet **ondskab** i sine forskellige nuancer. I skal desuden arbejde med emnerne **mening, tro** og **håb**, der også spiller en stor rolle i filmen og som kan ses som nødvendig modvægt til ondskab.

Begynd med en klassesamtale hvor I fx taler om, hvad I kan lide eller ikke kunne lide ved filmen, og hvor I får afklaret om der er noget, der undrede jer eller som I ikke forstod. Gå derefter videre til opgaverne.

Ondskab

Opgave 1

- Find jeres stikord fra filmen frem og rejs jer op, så I kan gå rundt i klassen.
- Find en partner og stil hinanden disse spørgsmål:
 - Hvilken scene i filmen gjorde mest indtryk på dig? Hvorfor?
 - Lagde du mærke til forskellige typer ondskab? Hvilke? Beskriv 2 typer ud fra scener i filmen.
- Når I begge har svaret på spørgsmålene rækker I hånden i vejret, så jeres klassekammerater kan se, at I er klar til at finde en ny partner.
- Skift samtalepartner indtil jeres lærer siger stop.
- Saml op i plenum – var det nogle af de samme scener, der gjorde indtryk eller var de vidt forskellige? Hvilke typer ondskab fik I øje på? Osv.

Opgave 2a

I denne opgave skal I se på tre forskellige scener fra filmen, der præsenterer forskellige måder ondskab kan se ud på:

1. scene

Gårdejer Ebbe Nielsen kører forbi Hvidsten Kro, hvor han kan lugte, at der bliver ristet kaffe, hvilket er forbudt. Han truer indirekte Bitten med at afsløre deres illegale arbejde, idet han siger: "I skal passe på. Du ved hvor galt det kan gå. Der bliver holdt øje med jer." Gårdejeren har selv valgt at samarbejde med tyskerne og lever godt af at levere svin til dem.

2. scene

Tulle er kaldt ind på vagtmesterens kontor i fængslet Dreibergeren, fordi hun har modtaget en pakke med madvarer hjemmefra. Maden er sat ud på bordet foran Tulle, men hun må ikke tage den; det er forbudt for livstidsfanger at modtage pakker. Efter at have pakket det meste af maden tilbage i kassen, tager vagtmesteren en småkage fra en kagedåse, smager på den og priser dens gode smag. Herefter tværer hun resten af kagen ud på bordet foran Tulle.

3. scene

De hvide busser er på vej mod Danmark, da de bliver angrebet af tre amerikanske jagerfly, der igen og igen bomber chauffører og kvinder, der desperat prøver at beskytte sig mod angrebet. Tuller norske veninde Gro og mange andre dør under angrebet.

- Gå sammen i par.
- Beskriv sammen, hvad ondskaben i de tre scener går ud på og definér, hvilken form eller hvilke former for ondskab, der er tale om – hvad er fx motivationen bag ondskaben?
- Del jeres overvejelser med resten af klassen.

Opgave 2b

- Udvælg derefter en af scenerne og forestil jer, at I enten er Ebbe Nielsen, vagtmesteren eller en af de amerikanske jagerpiloter.
- Skriv dagbog for den scene og den person, I har valgt. I dagbogen skal ondskaben beskrives fra udøverens synsvinkel, således at deres motivation kommer til udtryk. Husk, at udøveren ikke nødvendigvis selv synes, h*n er ond.
- Print jeres dagbogsnotat og hæng det op i klassen, så I kan læse hinandens.

Opgave 2c

- Diskutér den ondskab, der præsenteres i de tre scener, i plenum. Er der noget, der er værre end andet? Hvorfor? Hvorfor ikke?
- Diskutér også om ondskaben kan forhindres. Hvordan?
- Husk, at der ikke er rigtige og forkerte svar – kun gode og dårlige argumenter!

Opgave 3

Da Gerda og Tulle ankommer til fængslet i Kiel, bliver de lukket ind i fængselsgården af en meget ung soldat på 15-16 år, der advarer dem om, at hundene er løse og siger, at de skal løbe for livet for at nå indgangen til deres afdeling.

Senere, da fængslet er bombet, er samme soldat med til at føre dem til det tog, der skal fragte dem til næste fængsel. Her fortæller han søstrene, at han har mistet hele sin familie og selv bare venter på, at Kiel bliver jævnet med jorden. Han synes søstrene er heldige, fordi de får lov til at rejse væk.

- Gå sammen to og to.

- Diskutér, hvad I tænker om denne soldat og hans rolle i krigen; er han fx offer eller bøddel, god eller ond?
- Formulér så 5-7 spørgsmål som I ville stille denne soldat, hvis I kunne.
- Saml jeres spørgsmål i klassen – nogle vil nok ligne hinanden.
- Brug spørgsmålene til at lege "Den varme stol", hvor en eller flere af jer forestiller at være den unge soldat, der svarer på spørgsmålene.
- Diskutér til slut endnu engang og denne gang i plenum, hvad I tænker om soldaten og hans rolle.

Mening, tro og håb

Opgave 4

Når man som menneske møder andre menneskers ondskab, kan det være svært at finde en mening med den, og måske også med ens egen kamp imod den. Sådan er det for Gerda og Tulle, efter at deres far, bror og Tulles mand er blevet henrettet, og de selv sidder i deres celle og venter på at blive deporteret:

GERDA

Er der en mening med det Tulle?

TULLE

Det må der være. Men den kan være svær at fatte i øjeblikket.

At Tulle svarer, at der *må* være en mening, er almenmenneskeligt: Mennesket kan ikke lade være med at forsøge at skabe mening i det, det oplever for ikke at ende i kaos og meningsløshed. Når vi under normale omstændigheder skaber mening i vores oplevelser, knytter vi det, vi oplever til noget, vi har oplevet før for at kunne tolke og skabe sammenhæng i tilværelsen. Men når vi oplever noget som vi ikke har oplevet før, ikke forstår og som virker meningsløst, så kan vi forsøge selv skabe mening ved fx at få den virkelighed, vi er i til at ligne noget, vi kender.

- Gå sammen to og to.
- Find i fællesskab frem til alle de scener i filmen, hvor de fængslede kvinder (både søstre og de andre kvinder, vi møder) på en eller anden måde forsøger, at få hverdagen i fængslet til at virke "normal".
- Saml alle jeres inputs i klassen og tal om, hvorfor I tror, de gør det.

Opgave 5a

Nogle gange søger vi meningen uden for os selv:

TULLE

Far sagde altid, at Gud har givet os en mening med livet, ligesom

han har en mening med døden.

Hvis man altså tror på en gud, kan man finde meningen med tilværelsen herigennem. Man kan så at sige gøre sine ubesvarede spørgsmål tavse ved at overlade svarene til noget eller nogen, der er udenfor en selv.

Den kristne tro betyder meget for familien Fiil og er med til at hjælpe dem igennem den efterfølgende straf.

- Gå sammen i firemandsgrupper.
- Tænk i fællesskab tilbage på scener, hvor det er tydeligt, at troen hjælper eller giver personerne svar.
- Find også frem til scener, hvor troen ikke hjælper eller giver svar.
- Diskutér, hvad I tænker om det Marius Fiil har sagt til sine børn om meningen med livet og døden. Er det et fyldestgørende svar? Hvorfor/hvorfor ikke? Husk, at I alle fire skal tilkendegive jeres holdning.
- Vælg en repræsentant for jeres gruppe, der fremlægger jeres overvejelser for resten af klassen.

Opgave 5b

Den kristne tro med dens næstekærlighedsbud var helt sikkert også medvirkende til, at familien overhovedet gik ind i modstanden mod tyskerne, men ikke kun. For det, man tror på og det, der giver svar kan også være en ideologi eller blot et ideal.

Et ideal er en forestilling om, hvordan noget, fx tilværelsen eller samfundet *bør* være for at det er værd at stræbe efter.

- Fortsæt i jeres grupper og overvej i fællesskab hvilke idealer, der ligger til grund for familien Fiils modstandskamp.
- Diskutér om det er idealer, I selv ville kæmpe og evt. dø eller fængsles for. Hvorfor/hvorfor ikke?
- Vælg en ny repræsentant for jeres gruppe, der fremlægger jeres overvejelser for resten af klassen.

Opgave 5c

- Skriv enkeltvis et kort essay om tro, hvori I bl.a. besvarer følgende spørgsmål:
 - Hvad betyder religion og idealer for meningen med tilværelsen? Kan mennesket leve uden enten det ene eller det andet eller begge dele? Hvorfor/hvorfor ikke?
 - Synes du den kristne tro og/eller idealerne er det, som søstrene bliver udsat for, "værd"? Kan det skabe mening med ondskaben?

Opgave 6a

Tro *kan* altså nogen gange skabe mening i det meningsløse, men for at bibeholde motivationen for at kæmpe for overlevelse i umenneskelige situationer, skal mennesket nære håb. "Håbet driver os frem, trods alle dystre prognoser"⁵ skriver historiker Bertel Nygaard i sin bog om håb.

Under sin fængsling er Tulle flere gange på grænsen til at knække psykisk og fysisk, men bliver holdt oppe af håbet om at se sin datter igen. Hun skriver dette digt til hende:

*Min egen, min tykke, min dejlige unge.
Min tanke er altid hos dig.
Jeg ser dig i ånden med kinder så runde
og øjne, der smiler til mig!*

*Du kender ej verden og al dens fortrød.
Du endnu er lykkelig og fro.
Jeg ønsker, jeg beder, det bliver derved.
Og at lykken med dig måtte gro.*

*Jeg sidder så ene og borte fra dig,
men glemmer dog ej, jeg er mor.
En dag vil vi mødes min unge og jeg.
Indtil da i mit hjerte du bor.*

- Gå sammen to og to.
- Læs digtet.
- Tal om hvilke(t) håb Tulle giver udtryk for i digtet.

Enkeltvis:

I digte kan man udtrykke meget med få ord og meget er underforstået.

- Skriv digtet om til et brev, hvor du sætter flere ord på Tullens håb.
- Skriv i hånden eller print brevet og hæng det op i klassen, så I kan læse hinandens breve.

⁵ Nygaard, B. (2014). *Håb*, Aarhus Universitetsforlag

Opgave 6b

I scenen fra Vestre Fængsel, hvor de kvindelige fanger skal grave latriner, begynder de at synge sangen "Det haver så nyligen regnet". De gør det selvfølgelig som provokation mod tyskerne, men sang udtrykker også livsglæde og håb, og det er ikke tilfældigt, at det er netop denne sang, de synger.

- Gå sammen i grupper.
- Læs og lyt til sangen "[Det haver så nyligen regnet](#)". Læs også om sangens oprindelse og historie.
- Find først ord og vendinger i teksten, der kunne provokere tyskerne (hvis de kunne forstå dem).
- Find derefter ord og vendinger, der udtrykker håb. Hvilken slags håb er det sangen udtrykker – er det fx individuelt eller kollektivt håb, håb for nutiden eller fremtiden?
- Diskutér om sangen stadig har relevans i dag, om indholdet er blevet forældet eller måske kan tolkes på en ny måde. Kan den stadig indgyde håb. Hvorfor/hvorfor ikke?

Efter filmen

I denne del af undervisningsmaterialet er der forskellige opgaver, som perspektiverer og kontekstualiserer dels filmens handling og temaer og dels filmens historiske tid og dens betydning i dag. Det er ikke sikkert, at I skal løse alle opgaverne. Jeres lærer bestemmer, hvilke opgaver I skal løse og hvordan det giver bedst mening for jer.

Opgave A – PTSD

Selvom de overlevede, er der ingen tvivl om, at det havde store omkostninger for Gerda og Tulle at være fængslet af tyskerne. I har fx set i filmen, hvordan Gerda led af mareridt, da hun kom hjem.

I dag ville man tale om, at de enten led af eller var i fare for at komme til at lide af PTSD (posttraumatisk belastningsreaktion) og være opmærksom på, at de kunne få brug for hjælp, fx i form af psykologsamtaler. Det var man dog ikke opmærksom på i 1940'erne, og de fik derfor ikke professionel hjælp.

- Læs om [PTSD](#). Læs som minimum "Om sygdommen" og "Symptomer".
- Forestil dig herefter, at du er enten Gerda eller Tulle. Forestil dig, hvordan du har det nu, hvor hverdagen på Hvidsten Kro bare går sin gang, og du skal passe ind.
- Skriv et brev til en god ven, en psykolog en præst eller lignende, hvor du fortæller om, hvordan du har det.
- Aflever brevet til din lærer.

Opgave B – Smykkeloven

I filmen så I, hvordan kvinderne blev tvunget til at aflevere deres smykker og værdigenstande, hver gang de kom til et nyt fængsel. Filosofen Hannah Arendt beskriver også i sin rapport om Eichmann-retssagen, hvordan tyskerne fratog alle internerede (fx jøder, homoseksuelle, handicappede, krigsfanger etc.) deres værdigenstande, når de ankom til fængslerne eller koncentrationslejrene. Det gjorde de ud fra den tanke, at smykkerne var en betaling for opholdet i enten fængsel eller koncentrationslejr. En tanke, der forekommer absurd i dag – eller gør den?:

I 2015 oplevede Danmark en stor tilgang af flygtninge pga. bl.a. krigen i Syrien. En tilgang i hvis kølvand et flertal i folketinget stemte for den såkaldte "smykkelov".

- Gå sammen i firemandsgrupper.
- Læs en kort opsummering af "[Smykkeloven](#)" (nederst på hjemmesiden).
- Skim desuden den mere detaljerede, men også sprogligt sværere, [juridiske gennemgang](#) af loven.
- Diskutér om den danske lov kan ligestilles med nazisternes handlinger. Hvorfor/hvorfor ikke?

- Diskutér desuden om det er ok at sammenligne nutidig dansk politik med politik, der blev ført af Nazi-Tyskland. Hvorfor/hvorfor ikke?
- Sammenfat jeres holdninger og fremlæg for resten af klassen.

Opgave C – At trække nazi-kortet

Efter 2. verdenskrigs afslutning var store dele af verden i chok over, hvad nazisterne havde udsat andre mennesker for i koncentrationslejre og fængsler. For at det ikke skulle kunne ske igen, etablerede en del af verdens lande et samarbejde i det, de kaldte FN (forenede nationer), der bl.a. formulerede grundlæggende [menneskerettigheder](#), som landene anbefales at overholde.

Alligevel sker det, at en politiker eller et parti formulerer lovforslag, der overtræder disse anbefalinger. I disse tilfælde kan det ske, at de, der ikke er enige med dem, ”trækker nazi-kortet”, dvs. gør opmærksom på, at forslaget ligner noget, nazisterne kunne have fundet på. Det falder sjældent i god jord og anses for at være et dårligt argument. Men kan man lære af historien, hvis man ikke må gøre opmærksom på, at den er ved at gentage sig?

- Gå sammen i firemandsgrupper og fordel de følgende fire artikler imellem jer:
 - [Lad os brænde nazikortet](#)
 - [Hvornår må man trække nazi-kortet?](#)
 - [Det er højt spil at trække nazikortet](#)
 - [Er det på tide at trække nazi-kortet?](#)
- Læs artiklerne hver for sig og find derefter sammen med de andre i klassen, der har læst den samme artikel som jer.
- I den nye gruppe skal I sammen finde frem til de vigtigste pointer fra artiklen. Skriv stikord og forbered et mundtligt referat af artiklen.
- Gå tilbage til jeres oprindelige gruppe og referér på skift jeres artikler for hinanden, således at I alle har indblik i de fire artiklers indhold.
- Diskutér til sidst, hvad I tænker om det ”at trække nazi-kortet”. Skal man gøre det eller lade være? Hvorfor/hvorfor ikke?

Opgave D – Radikal ondskab

”Det Onde er ikke noget begreb, det er snarere et navn, der fra gammel tid er blevet brugt til at benævne, at mennesket må leve med risici – at mennesket er en risiko for sig selv”⁶, sagde den tyske filosof Rüdiger Safranski, da han blev interviewet om sin bog om ondskab, og det, han vil sige med det, er, at alle mennesker i en eller anden grad *er* eller *kan blive* onde.

⁶ Safranski i Stjernfelt, F. (2003). ”Friheden og det onde”, Psyke og Logos 24

I begyndelsen af undervisningsforløbet, blev I introduceret til 4 måder at definere ondskab på, som alle var meget *synlige* former for ondskab, men allerede i slutningen af 1700-tallet talte filosofen Immanuel Kant om en mere *usynlig* form for ondskab – den *radikale* ondskab – som ligger i os alle og som vi må bekæmpe.

- Gå sammen to og to.
- Læs [analysen](#), der forklarer radikal ondskab ud fra et konkret eksempel.

Man kunne vælge at kalde radikal ondskab en "undladelsessynd", dvs. at man undlader at hjælpe eller gøre noget, der hvor man burde. På den måde kan man sige, at Hvidstengruppen ved at gøre modstand mod tyskerne bekæmpede deres radikale ondskab, selvom det havde store personlige omkostninger, mens andre ikke gjorde det, idet de affandt sig med besættelsen.

- Overvej eksempler på radikal ondskab. Det kan være helt små og nære eksempler (fx ikke at hjælpe en ven) eller helt store verdenspolitiske eksempler (fx ikke at afværge klimakrisen).
- Del jeres eksempler med klassen. Saml alle eksempler på tavlen.

Enkeltvis:

- Skriv en stil med emnet "radikal ondskab".
- Lad dig inspirere af klassens fælles eksempler.
- Du kan vælge at skrive
 - En analyse af en situation med radikal ondskab i stil med den, du har læst.
 - En fortælling, der indeholder radikal ondskab.
- Aftal en afleveringsdato med din lærer